СТРУКТУРА ЕТНІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ У СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Максимич Олександра Миколаївна¹

¹ Аспірант кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2984-638X>

UDC: 159.922.4:159.923.2

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено аналіз структури етнічної самосвідомості у сучасних психологічних дослідженнях. З'ясовано, що структура етнічної самосвідомості формується завдяки емоційним зв'язкам, які утворюються в процесі соціалізації. Встановлено, що усі елементи в характеристиці етнічної самосвідомості групуються за роллю, призначенням та місцем у загальній системі етнічних зв'язків. Виявлено, що елементами етнічної самосвідомості виступають ідеологічні та психологічні, раціональні й емоційні, буденні та наукові, усталені та динамічні утворення. Доведено, що етнічна самосвідомість особистості як цілісне утворення містить взаємопов'язані між собою когнітивні, афективні та конативні складові.

Ключові слова: етнічність, етнічна ідентичність, етнічна свідомість, етнічна самосвідомість, етнічна група, етнос.

Постановка проблеми. Розвиток і становлення етнічної самосвідомості сучасного суспільства, збереження національної самобутності народу – одне з найскладніших завдань сьогодення. Етнічна самосвідомість уособлює інформацію для розуміння минулого, сучасного та майбутніх перспектив, розкриває сутність взаємовідносин з іншими етнічними спільнотами.

Важлива роль етнічної самосвідомості в сучасній українській психології робить актуальним вивчення цього феномена. Головною ознакою етнічності особистості є її етнічна самосвідомість, зокрема усвідомлення нею: власної етнічної спільноти, особливих етнопсихологічних рис, особливої етнічної культури, а також соціально-моральна самооцінка та етнічна самоідентичність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етнічна свідомість особистості – це сукупність уявлень, знань, установок, спрямувань, сприйнятих особистістю

в процесі етнізації, накопичених з досвіду власного життя чи своєї етнічної групи про культуру, традиції, цінності, усвідомлення себе членом етносу, а також бачення місця свого народу серед інших.

Науковець І. В. Данилюк вважає, що етнічна ідентичність – один із найважливіших виявів етнічної самосвідомості; вона виконує стрижневу, системотворчу роль у структурі етнічної самосвідомості. Етнічна ідентичність – це відчуття належності до певної етнічної спільноти, однаковості з іншими її членами внаслідок спільності історичної пам'яті, спогадів про єдиних предків та емоційних зв'язків з ними (Данилюк, 2009). Вважається, що в основі етнічної ідентичності кожної особи лежить культурна складова, на якій базується дана ідентичність. Тому основний акцент в темі етнічної ідентичності треба ставити на усвідомленій належності до культурної спільноти. Це залежить від того, як людина ідентифікує себе на даний момент часу, усвідо-

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Olexandra Maksymych

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

млюючи свою власну індивідуальну неповторність, розуміючи свою належність до певної культурної спільноти і є пов'язана з нею почуттям солідарності через спільні цінності та погляди.

На думку автора головними ознаками етнічної самосвідомості етносу є усвідомлення етнічної спільності, особливих етнопсихологічних рис, особливої етнічної культури та етнічної ідентичності (Данилюк, 2010 : 23). А також усвідомлення особливих, спільних етнопсихологічних рис, особливої етнічної культури, етнічна самоідентифікація і соціально-моральна самооцінка. Розуміння спільності походження членів етносу і своєрідне відтворення його об'єктивних властивостей – два важливі складники етнічної самосвідомості, які щільно взаємодіють, контролюючи і доповнюючи один одного.

Мета дослідження. У цій статті метою виступає висвітлення та обґрунтування сутності поняття етнічної самосвідомості, структури її функціонування, аналіз різноманітних теоретико-методологічних напрямів досліджень етнічної самосвідомості, розкриття психологічних особливостей гармонізації етнічної самосвідомості.

Наукове обґрунтування методології проведення дослідження. Теоретична розвідка базується на засадах методологічного дослідження етносу як соціопсихологічної групи, а також на аналітичному розкритті етнічних маркерів великої групи як титульної нації, так і представників інших націй, які проживають на території нашої країни. Застосовується особистісно-центрований підхід, який зосереджується на виокремленні міжетнічних процесів, зокрема асиміляції та дисиміляції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що поняття “етнічна самосвідомість” базується на поняттях “етнос” та “етнічність”. Правознавець Л. О. Крупник пише, що етнос – це сталий колектив людей, який склався в результаті природного розвитку на основі специфічних стереотипів свідомості й поведінки. Етнос існує як стійка система, що протиставляє себе усім іншим аналогічним колективам людей за принципом “ми – не ми”, “свої – чужі”, “ми такі, а решта – інші”. Етнос – це основоположна, глибинна суть нації. Саме у родовому суспільстві формуються основні механізми самоусвідомлення, що згодом перетворюються на

етнічну самосвідомість. В родовому суспільстві закладаються основи етнічної самосвідомості (Крупник, 2009). Етнічна самосвідомість є одним з головних результатів етнооб'єднувальних процесів, а також показником консолідації етносу. Формування етнічної самосвідомості завершує процес становлення етносу. Погоджуємося з твердженням, що етнічна самосвідомість поставала складником етнічної свідомості, який відображає сприймання та уявлення людини про себе як представника певної етнічної спільноти. Адже етнічна самосвідомість не є природженою, а формується разом з особистістю людини в процесі вироблення основних соціальних орієнтацій.

Багато дослідників даної теми, серед яких і Ю. П. Платонов, виокремлюють етнічну самосвідомість на індивідуальному та груповому рівнях (Платонов, 2008).

Етнічна самосвідомість на рівні етносу виступає як система загальних уявлень більшості членів етносу про власну етнічну групу, її походження, основні особливості культури і психічного складу, тобто система колективних уявлень про себе. Групові процеси виникають за тієї умови, що люди, які утворюють певну соціальну спільноту, зокрема, й етнос, здійснюють спільні дії та ведуть спільну діяльність. В такому разі в групі з'являються спільні для всіх її учасників психічні явища, такі як: почуття взаємозв'язку і належності до групи, ідентифікація з групою та почуття “ми”. Кожний індивід вважає себе членом етносу. Водночас, етнос, як велика група, набуває певних соціально-психологічних рис і характерних форм поведінки (Платонов, 2008).

Вважається, що для розуміння і усвідомлення індивідуальності своєї групи, до якої відносить себе людина, треба усвідомлювати особливості інших етнічних груп. А уявлення етнічної групи про себе як про особливу індивідуальність дає їй можливість дивитися на себе як на особливий об'єкт. Адже етнічна свідомість становить систему поглядів, ідей, уявлень етнічної групи, що виникли на основі взаємодії з іншими групами й відображають її знання про них, ставлення до них. Також етнічна самосвідомість групи відображається в мові етнічної групи, в системі народних звичаїв та традицій, в міфах, національних стилях тощо.

Німецький соціолог М. Вебер у 1920 р. під етнічними групами пропонував розуміти ті групи людей,

які поділяють суб'єктивну віру в спільне походження внаслідок подібності фізичного типу та звичаїв або внаслідок однакових спогадів про колонізації та міграції (Вебер, 1998). Ця думка автора є вельми слушною, бо віра завжди об'єднувала людей в групи.

Етнічна самосвідомість на рівні особистості виступає як цілісна система уявлень про себе, що тісно пов'язана із сформованим у індивіда образом власного етносу. Людина може охарактеризувати свою етнічну спільність, її походження, мову, культуру, психологічні риси, а також своє місце в такій етнічній групі та своє ставлення до групи. Етнічна самосвідомість розкривається як самоідентифікація з групою людей, народом.

Вчена В. Ю. Хотинець в своїх працях підкреслювала, що культурні традиції фіксують історичний досвід, історичне минуле спільноти. Змінити етнічну належність і етнічну самосвідомість протягом життя одного покоління майже неможливо, оскільки відповідні уявлення формуються у людей в дитячому віці. І навіть якщо людина офіційно провела таку заміну, вона майже завжди зберігає елементи попередньої етнічної належності, у тому числі самосвідомості поряд із ново набутими рисами та правилами (Хотинець, 2000). Етнічна самосвідомість забезпечує необхідне для психологічного здоров'я та соціального комфорту, повноцінної життєдіяльності особистості почуття належності до етнічної спільноти. Етнічна самосвідомість формується протягом усього періоду розвитку людини, з дитинства до досягнення зрілості. Вона функціонує в нерозривному зв'язку з вихованням, освітою і передається від покоління до покоління упродовж усього історичного існування народу. Також даний автор вважає, що структуру етнічної самосвідомості розкривають такі компоненти: усвідомлення етнокультурної специфіки своєї спільноти; усвідомлення психологічних особливостей своєї етнічної спільноти; усвідомлення тотожності зі своєю етнічною спільністю; усвідомлення власних етнопсихологічних особливостей; усвідомлення себе як суб'єкта своєї етнічної спільноти; соціально-моральна самооцінка етнічності (Хотинець, 2000).

Погоджуюсь з думкою науковця про те, що до структури етнічної самосвідомості належать дані компоненти етнічної свідомості. Також В. Ю. Хотинець зробила висновок про те, що етнічна самоідентифікація

є провідним механізмом розвитку етнічної самосвідомості. Вона експериментально довела, що прояви етнічної самосвідомості залежать від емоційно-оцінного забарвлення етнічної самоідентифікації, яка може бути гіперпозитивною чи негативною (Хотинець, 2000).

Етнічний смисл породжується на основі перетворень у свідомості та самосвідомості знань, уявлень, етнічного узагальнення. Таке формування передбачає звернення до мовних кодів етносу, розширення можливостей для пізнання історії, культури, традицій, звичаїв. Оскільки етнічна самосвідомість формується в ході соціалізації, вона спочатку зазвичай не дуже виразна, її формування значною мірою визначається як стереотипами, які склалися в певному етносі, так і системою етнічної соціалізації. Відсутність етнічної самосвідомості у групи осіб, які мають спільну культуру, вказує на те, що в цьому випадку йдеться лише про етнографічне утворення, існування якого може бути виявлене тільки в результаті спеціальних досліджень.

Г. У. Солдатова вважає, що поняття “етнічна ідентичність” і “етнічна самосвідомість” частково перетинаються: етнічна ідентичність є когнітивно-мотиваційним ядром етнічної самосвідомості, при цьому її не можна звести до структурної одиниці самосвідомості, оскільки вона містить у собі також і несвідоме (Солдатова, 1998). Ідентичність людини – елемент її самосвідомості, результат колективного осмислення і самовідчуття “Ми”. Погоджуюсь, що саме сформованість ідентичності людини спричиняється готовністю до спільної діяльності особистості із представниками інших етносів.

Структура етнічної самосвідомості формується завдяки емоційним зв'язкам, які утворюються в процесі соціалізації. Етнічна самосвідомість – це закодований емоційно-когнітивний компонент, який має як об'єктивні, так і суб'єктивні форми вираження. Процес становлення людини як представника певного етносу відбувається через інтеріоризацію тих культурних та соціальних цінностей і відносин, які становлять основу суспільного буття етносу.

Серед факторів, що найактивніше впливають на формування свідомості будь-якого народу, найважливіше місце посідає культура та її окремі елементи. Важливе місце серед цих елементів належить мові. Мо-

ва – важлива ознака етнічної самосвідомості. Вона була і є джерелом самовизначеності, збереження й передавання соціального досвіду, надаючи індивідуальним переживанням інтерсуб'єктивного значення. Результати досліджень вчених на тему впливу іншоетнічного мовного середовища на структуру етнічної свідомості довели, що проживання в чужомовному середовищі сприяє білінгвізму (вживанню двох мов) у першому поколінні, а вже в другому і особливо в третьому поколіннях відбувається повна мовна асиміляція.

На думку М. Хайдеггера, світ рідної мови – “дім буття”, “найбільш інтимне лоно культури”. Це природне психологічне “помешкання” людини, те образне і мисленнєве “повітря”, яким дихає, у якому живе її свідомість (Хайдеггер, 1993). Важко не погодитися з думкою автора про те, що мова посідає одну з найголовніших ролей в усвідомленні групою людей своєї індивідуальності, неповторності. Мова поєднує людей більше, ніж класова чи партійна приналежність, більше, ніж історія народу, а іноді навіть більше, ніж етнічне походження.

А. Х. Гаджієв, розкриваючи сутність етнічної самосвідомості, показує її вияви в різноманітних формах: пізнавальній, емоційній та вольовій. Пізнавальна сторона етнічної самосвідомості містить, по-перше, усвідомлення людиною етнічної належності; по-друге, усвідомлення нею свого соціального стану; по-третє, усвідомлення санкціонованих етнічною спільнотою традицій, норм – моделей поведінки; усвідомлення своїх життєвих інтересів і потреб. Емоційна складова етнічної самосвідомості включає почуття національної гідності. До основної функції самосвідомості А. Х. Гаджієв відносить регулятивну, оскільки вона має вольову форму вияву. Завдяки цій функції етнічна самосвідомість регулює всі вияви етнічної психології, забезпечує самоконтроль у сферах суспільного життя (Гаджієв, 1982).

Усі елементи в характеристиці етнічної самосвідомості можна згрупувати за їх роллю, призначенням та місцем у загальній системі етнічних зв'язків.

До структури етнічної свідомості також належать ідеологічні та психологічні, раціональні й емоційні, буденні та наукові, усталені та динамічні елементи.

Також до структури чинників етнічної самосві-

домості відносяться етнічний характер, етнічний темперамент, етнічні звички, етноцентризм, етнічні почуття, етнічна самоідентичність тощо. Кожен із цих елементів є досить складним психологічним явищем із власною структурою, формою прояву, закономірностями функціонування та чітко означеними горизонтальними міжелементними взаємозв'язками і взаємовідносинами.

Структура етнічної самосвідомості може розглядатися як структура другого рівня, яка дає можливість уявити собі свідомість у вигляді складної матриці, у якій вписується й упорядковується основний зміст “предмета усвідомлення”.

Науковці виділяють чотири “етнічні джерела”, що живлять етнічну самосвідомість, це родові, психологічні, культурні, соціальні, хоча треба розуміти, що такий поділ є досить умовний.

Усвідомлення своєї належності до етносу є етнічним не лише за формою, але й значною мірою за соціальним змістом. Етнічна самосвідомість виникає в результаті існування протиставлення етнічної групи оточуючому світу.

Український науковець М. Боришевський вбачає багато спільного у національному та етнічному. В зв'язку з цим, вчений визначає феномен “національної самосвідомості” як “усвідомлення особистістю себе часткою певної національної (етнічної) спільноти та оцінку себе як носія національних (етнічних) цінностей, що склалися в процесі тривалого історичного розвитку (Боришевський, 2003). Погоджуємось з твердженням науковця про те, що структура етнічної самосвідомості обов'язково складається з усвідомлення людиною власної належності до певної нації, знання про територію, на якій вона проживає, знання історії створення нації чи етнічної групи, а також ідентифікація себе з культурою та цінностями своєї спільноти.

Результати вивчення психологічних особливостей етнічної ідентичності студентської молоді східного та південного регіонів України представлено в праці О. В. Бичка (Бичко, 2004). Дослідником експериментально встановлено, що, порівняно із західноукраїнськими студентами, етнічна ідентичність яких характеризується несутеречливим характером, одностайністю в узгодженості етнічної самоідентичності, у багатьох студентів зі Сходу та Півдня (майже у 40%) помічено склад-

ність, невизначеність і проблематичність етнічної самоідентичності. Проблематичність етнічної ідентичності О. В. Бичко розуміє як труднощі при свідомому віднесенні індивіда себе до певної етнічної групи чи виборі іншої етнічної групи за умови декларування етнічної належності. На мою думку **серед причин такого стану є як історичні причини, а це вплив інших держав, які є носіями своєї культури, мови, релігії, а також психологічні наслідки політичної, військової і психологічної ситуації, яка склалась в Україні. Ще в радянські часи розвиток етнічної самосвідомості ціленаправлено пригнічувався. Це відбувалося, у тому числі, шляхом скерування молодих спеціалістів, вчорашніх випускників навчальних закладів, на роботу у віддалені від їхнього місця проживання і навчання регіони. Молода людина фактично примусово опинялася у чужому мовному та культурному середовищі у іншій республіці (де-факто – у іншій державі), яке, у свою чергу накладало відбиток на рівень етнічної самосвідомості, етнічна самоідентифікація з кожним наступним поколінням «стиралася».**

У 90-х роках зі здобуттям Україною незалежності відбувся деякий підйом розвитку етнічної самосвідомості. Однак, на території України це відбувалося неоднорідно. Очевидно, причиною цього стали попередні історичні процеси, які відбувалися впродовж, щонайменше, ХХ століття. Реалізація політичних програм була спрямована на знищення етнічної самосвідомості українців. Тому на сьогоднішній день маємо суттєву різницю у самоідентифікації мешканців Заходу з однієї сторони і Сходу та Півдня – з іншої. І станом на сьогодні в українському суспільстві спостерігаються тенденції до нового зниження рівня етнічної самосвідомості.

Український педагог Г. Ващенко, в своїх працях писав про процес розвитку моральних цінностей і етнічної самосвідомості дітей як надзвичайно складне та відповідальне завдання. Автор наголошував на пріоритетності етнічного патріотизму як цільового компоненту навчально-виховного процесу з метою розвитку моральних цінностей дітей (Ващенко, 1999). Погоджуюсь, адже період дошкільного дитинства як етап чутливості розвитку багатьох сфер і формування основ особистості є дуже важливим в опануванні норм і правил моральної поведінки в структурі свідомості та са-

мосвідомості людини. Виховання етнічної самосвідомості дітей у сучасному світі є дуже важливим, бо усвідомлення себе членом певного етносу, з його мовою, релігією, культурою є основою формування нації. Діти, які з раннього віку розуміють свою етнічну та національну приналежність, у дорослому віці стають визначальною силою у збереженні і подальшому розвитку національної державності.

А. М. Львовичкіна в своїх роботах про етнічну самосвідомість писала, що етнічна самосвідомість народу є водночас причиною, умовою і наслідком об'єднаних процесів, що веде до утворення нації. Етнічна самосвідомість є суттєвим компонентом структури етносу поряд з такими складниками, як спільність походження, культури, мови, господарського життя тощо. Також даний автор зазначає, що етнічна самосвідомість пов'язана із самоназвою народу, зміни якої віддзеркалюють трансформацію як самосвідомості етносу, так і національної ідеї (Львовичкіна, 2002). Приймаємо думку А. М. Львовичкіної про те, що здатність окремих особистостей чи колективу людей, які складають ту чи іншу етнічну спільноту, відображати навколишній світ, формує так звану своєрідність етнічної картини світу, а також етнічну специфіку, яка знаходить своє справжнє відображення в етноціннісних орієнтаціях.

Автор В. Ф. Соколова вивчаючи, психологічні особливості розвитку національної самосвідомості студентської молоді, зробила висновок, що ознаки національної свідомості та громадянськості, національної ідентифікації особистості виразніші у студентів, які безпосередньо пов'язані з вивченням рідної літератури та мови, народної творчості та історії, що сприяє глибшому розумінню душі свого народу та нації. А також є відмінності в розвитку національної самосвідомості у студентів різних профілів фахової підготовки, які свідчать про те, що навчально-виховний процес у вищій школі має великий потенціал форм і засобів для здійснення спрямованого розвитку здатності усвідомлення особистістю себе як частки своєї національної спільноти й як громадянина своєї держави (Соколова, 2009). Підтримуємо думку автора про те, що своєрідність сучасного розвитку системи національного виховання і освіти зумовлюється відродженням споконвічних коренів минулого, що значною мірою стимулює поглиблене

вивчення семантичної структури та виявів етнічної самосвідомості в сучасному житті молодшої людини, а також сприяє пошуку дієвих механізмів і чинників розвитку національної самосвідомості, зокрема, мови, мовлення, національної літератури.

Особливості становлення Я-образу особистості в контексті процесу етнонаціональної самоідентифікації в своїх працях описує О. В. Шевченко (Шевченко, 2005). Вона вказала на регіональні відмінності в становленні національної ідентичності особистості в період дорослішання. На думку дослідниці, відмінності зумовлені особливостями етногенезу і розвитку нації, що призводять до появи суперечливості та неоднозначності в національній самосвідомості. На думку дослідниці, яку я підтримую, ці відмінності зумовлені особливостями етногенезу і розвитку нації, що призводять до появи суперечливості та неоднозначності в національній самосвідомості українців, характерологічних і світоглядних відмінностей у молодих представників західного, східного та південного регіонів України. Етнічність формується завдяки емоційним зв'язкам, які утворюються в процесі соціалізації в центрі яких завжди стояла людина. Етнічна самосвідомість – це закодований емоційно-когнітивний компонент, який має як об'єктивні, так і суб'єктивні форми вираження. Процес становлення людини як представника певного етносу відбувається через інтеріоризацію тих культурних та соціальних цінностей і відносин, які становлять основу суспільного буття етносу. Вважаю, що виховання молодого покоління має базуватися на етнонаціональних цінностях. В такому випадку молода людина буде усвідомлювати, що вона є невід'ємною частиною етнобуття свого народу.

Український філософ, етнолог, релігієзнавець Г. Лозко відзначає, що сучасна етнологія виділяє основні фази етнічної ідентичності: фаза етнодиференціації “ми” від “вони”; визначення етноніму, території, мови, культури, релігії; фаза вироблення авто- і гетеростереотипів, фаза формування національного ідеалу” (Лозко, 2001). Науковець вказує, що етнічна ідентичність – це не тільки усвідомлення своєї totoжності з етнічною спільністю, а і її оцінка, значущість членства в ній, спільні етнічні почуття, які є найважливішими критеріями міжетнічного порівняння. Ці почуття спираються на

емоційні зв'язки людини з етнічною спільністю і моральні зобов'язання по відношенню до неї, що, на мою думку, займає провідне місце в структурі етнічної самосвідомості.

Ю. В. Чернявська вважає, що незмінною складовою самосвідомості будь-якого етносу є етнічний стереотип як спрощений, схематизований, емоційно забарвлений і надзвичайно стійкий образ певного етносу, з легкістю розповсюджуваний на всіх його представників (Чернявська, 1998). В такому випадку закладаються стереотипи на основі етнічних настанов, які є переконаннями, думками, чи судженнями людей, що стосуються історичного та сучасного буття їх етносу, а також – відносин членів даного етносу з іншими народами. Також автор виділила поняття етнічного образу, який символізує одночасно народ і країну через типову особистість, яка є абстракцією і лише частково збігається з реальними членами етносу але, на мою думку, має вплив на структуру етнічної самосвідомості людини, бо окреслює загальні характеристики етносу тієї, чи іншої спільноти.

Про етнічну самосвідомість молоді в своїх працях писав науковець Г. Ставицький. Він вказував, що стійким стереотипом самосвідомості молоді є ідентифікація зі своїм поколінням. З історичних джерел відомо, що самоусвідомлення в середині роду відбувається, переважно, шляхом персоніфікації з першопредком, вождем або жрецем, що згодом перейшло в етнічну самосвідомість. Замолоду людина стоїть найближче до історичних подій, ніж абиколі. Вона стає «співзвучним епосі» і позиціонує себе як представник певного покоління, що, у свою чергу, поєднується певними, важливими для багатьох, подіями громадського життя, збігом установок, смаків, тощо (Ставицький, 2016). Вважаю, що така самоідентифікація стає першоджерелом в структурі етнічної самосвідомості людини.

Деякі науковці вважають, що феномен етнічної самосвідомості пов'язаний з усвідомленням етновизначаючих елементів матеріальної, соціальної і духовної культури, а ключовим механізмом етнічної самосвідомості є ідентифікація індивідів з певною етнічною спільністю, яка проявляється в самоназві. Етнічна самосвідомість при цьому може мати різні види – від яскраво виражених агресивних шовіністичних явищ до невираз-

ного розмитого стану етнічної ідентичності. Г. У. Солдато́ва виділяє наступні типи й види етнічної ідентичності: адекватна ідентичність, егоцентрична ідентичність, етнодомінуюча ідентичність, ідентичність як етнічний фанатизм, ідентичність як етнічна індиферентність (Солдато́ва, 1998).

Висновок. Проаналізувавши дослідження науковців по даній темі, можна зазначити, що структура етнічної самосвідомості є багатогранна, всі елементи структури тісно взаємопов'язані і взаємодіють один з одним на різних рівнях і, на різних етапах розвитку етносу, та набувають провідного значення. До структури етнічної самосвідомості особистості можна віднести компоненти, які перебувають у постійній взаємодії: усвідомлені уявлення індивіда про себе як суб'єкта конкретного етносу, самоаналіз, самосприймання, розуміння себе на різних рівнях етнічного самопізнання. Дані компоненти можна об'єднати у когнітивну складову самосвідомості.

Наступні елементи етнічної самосвідомості – це самооцінювання, самоставлення особистості до себе як суб'єкта конкретного етносу, самопереживання. Ці компоненти входять до афективної складової.

Реалізація себе у власній поведінці та різних видах діяльності етнічних суб'єктивних і об'єктивних властивостей у міжетнічних і внутрішньо етнічних групових та міжособистісних взаємодіях охоплює конативну (поведінкову) складову етнічної самосвідомості.

Таким чином, можна говорити про те, що характер етнічної самосвідомості не залишається незмінним протягом всієї історії людства, проте в основному змінюються співвідношення елементів у її структурі та роль і значення окремого елемента залежно від етапу, на якому знаходиться етнічна спільність. З огляду на презентовані вище наукові ідеї та зроблені теоретичні узагальнення, ми визначили психологічну сутність і структуру етнічної самосвідомості особистості.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у розробці належної методології до дослідження окремих компонентів етнічної самосвідомості як вагомого чинника інтеграційних процесів сучасного суспільства.

References:

- Bychko, O. V. (2004). *Psykholohichni osoblyvosti etnichnoi identychnosti studentskoi molodi Skhidnoho ta Pivdennoho rehioniv Ukrainy* [Psychological features of ethnic identity of student youth of the Eastern and Southern regions of Ukraine]. Kyiv. [in Ukrainian]
- Boryshevskiy, M. Y. (2003). *Natsionalna samosvidomist ta identyfikatsiia hromadian yak chynnyk demokratychnykh peretvoren v ukrainskomu suspilstvi* [National self-consciousness and identification of citizens as a factor of democratic transformations in Ukrainian society]. *Sotsialno-psykholohichni vymir demokratychnykh peretvoren v Ukraini – Socio-psychological dimension of democratic transformations in Ukraine*. Kyiv : Ukrainskyi tsentr politychnoho menedzhmentu, 138–144. [in Ukrainian]
- Vashchenko, H. (2009). *Vykhovannia voli i kharakteru* [Education of will and character]. Kyiv : Shkoliar. [in Ukrainian]
- Veber, M. (1998). *Sotsiolohiia. Zahalnoistorychni analyzy. Polityka* [Sociology. General historical analyzes. Policy]. Kyiv : Osnovy. [in Ukrainian]
- Gadzhiev, A. H. (1982). *Problemy marksistskoy etnicheskoy psilogii* [Problems of Marxist Ethnic Psychology]. Rostov-na-Donu. [in Russian]
- Danyliuk, I. V. (2010). *Etnichna psykholohiia yak haluz naukovoho znan- nia: istoryko-teoretychnyi vymir* [Ethnic psychology as a branch of scientific knowledge: historical and theoretical dimension]. Kyiv : Sammit-knyha. [in Ukrainian]
- Danyliuk, I. V. (2009). *Natsionalna samosvidomist yak komponent struktury psykholohii etnichnoi spilnoty* [National self-consciousness as a component of the structure of the psychology of an ethnic community]. *Problemy zahalnoi ta pedahohich- noi psykholohii – Problems of general and pedagogical psy- chology*. 11–4, 87–94. [in Ukrainian]
- Krupnyk, L. O. (2009). *Istoriia Ukrainy: formuvannia etnosiv, natsii, derzhavnosti* [History of Ukraine: formation of ethnic groups, nation, statehood]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian]
- Lozko, H. (2001). *Etnolohiia Ukrainy* [Ethnology of Ukraine]. Kyiv : Artek. [in Ukrainian]
- Lovochkina, A. M. (2002). *Etnopsykholohiia* [Ethnopsychology]. Kyiv : MAUP. [in Ukrainian]
- Olshanskiy, D. V. (2001). *Osnovy politicheskoy psilogii* [Fundamentals of Political Psychology]. Ekaterinburg : Delovaya kniga. [in Russian]
- Platonov, Yu. P. (2008). *Etnicheskiy faktor: Geopolitika i psilogiya* [Ethnic factor: Geopolitics and psychology]. Sankt-Peterburg : Rech. [in Russian]
- Sokolova, V. F. (2009). *Psykholohichni osoblyvosti rozvytku natsionalnoi*

- samosvidomosti studentskoi molodi zasobamy ukrainskoi literatury [Psychological features of the development of national self-consciousness of student youth by means of Ukrainian literature]. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian]
- Soldatova, G. U. (1998). Psihologiya mezhetnicheskoy napryazhennosti [Psychology of interethnic tension]. Moskva : Smyisl. [in Russian]
- Stavytskyi, H. (2016). Osoblyvosti rozvytku etnichnoi samosvidomosti osobystosti yunatskoho viku [Features of the development of ethnic identity of the adolescent]. *Naukovyi chasopys natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific journal of the National Pedagogical University named after MP Drahomanov*. 12–4, 127–133. [in Ukrainian]
- Fayzullin, F. S. (2009). Etnicheskoe soznanie i etnicheskaya identichnost [Ethnic consciousness and ethnic identity]. Ufa : Gilem. [in Russian]
- Haydegger, M. (1993). Vremya i bytie [Time and being]. Moskva. [in Russian]
- Hotinets, V. Yu. (2000). Etnicheskoe samosoznanie [Ethnic identity]. Sankt-Peterburg : Aleteyya. [in Russian]
- Chernyavskaya, Yu. V. (1998). Narodnaya kultura i natsionalnyie traditsii [Folk culture and national traditions]. Minsk. [in Russian]
- Shevchenko, O. V. (2005). Natsionalna identyfikatsiia u stanovlenni Ya-obrazu osobystosti [National identification in the formation of the self-image of the individual]. Kyiv. [in Ukrainian]

Oleksandra Maksymych

Post-graduate student of the Department of Psychology, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv (Ukraine)

THE STRUCTURE OF ETHNIC SELF-CONSCIOUSNESS IN MODERN PSYCHOLOGICAL STUDIES

ABSTRACT

The article examines ethnic identity on two levels. Ethnic self-awareness at the level of an ethnos acts as a system unifying common ideas shared by the majority of ethnos members about their ethnic group, the main features of their culture and their ethnic psyche. This is a system of views, ideas and perceptions of an ethnic group that appears because of interactions with other groups and reflects the group's knowledge of them, attitude towards them. A group's ethnic identity is reflected in its language, in the system of its customs and traditions, in myths and national styles. Ethnic self-awareness at the level of an individual acts as an integral system of ideas about oneself, is closely

connected with the individual's image on their own ethnic group. It provides a group member with a sense of belonging to the corresponding ethnic community, which is necessary for an individual's psychological health and social comfort, a full-fledged life. Such self-awareness is formed throughout the entire period of human development, from childhood to maturity.

The authors prove the thesis that the structure of ethnic self-awareness is crystallized due to emotional connections formed during socialization. Ethnic self-awareness is a coded emotional-cognitive component that has both objective and subjective forms of expression. The formation of a person as a representative of a certain ethnic group take place through the interiorization of those cultural and social values and relations that form the basis of their ethnic group's social life. The emotional component of ethnic self-awareness includes a sense of national dignity. Ethnic identity is an essential component in the structure of an ethnos, along with such components as a common origin, culture, language. This is not only an awareness of one's identity with their ethnic community, but also includes assessment of one's own ethnic group, feeling of significance to be its members, common ethnic feelings, which are the most important criteria for interethnic comparison.

So, the structure of ethnic identity is multifaceted, all structural elements are closely interconnected and interact with each other at different levels and at different stages of ethnos development, acquiring a leading value.

Key words: ethnos, ethnicity, ethnic group, ethnic consciousness, ethnic self-awareness, self-identification.

Максимыч Александра Николаевна

Аспирант кафедры психологии Львовского национального университета имени Ивана Франка, г. Львов (Украина)

СТРУКТУРА ЭТНИЧЕСКОГО САМОСОЗНАНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается этническое самосознание на двух уровнях. Этническое самосознание на уровне этноса выступает как система общих представлений большинства членов этноса о своей этнической группе, основных особенностях культуры и психиче-

ского склада. Это система взглядов, идей, представлений этнической группы, возникшие на основе взаимодействия с другими группами и отражают его знания о них, отношение к ним. Этническое самосознание группы отображается в языке этнической группы, в системе народных обычаев и традиций, в мифах, национальных стилях. Этническое самосознание на уровне личности выступает как целостная система представлений о себе, тесно связана со сформированным у индивида образом собственного этноса. Она обеспечивает необходимое для психологического здоровья и социального комфорта, полноценной жизнедеятельности личности чувство принадлежности к этнической общности. Такое самосознание формируется в течение всего периода развития человека, с детства до достижения зрелости.

Авторами доказывается тезис, что структура этнического самосознания выкристаллизовывается благодаря эмоциональным связям, которые образуются в процессе социализации. Этническое самосознание - это закодированный эмоционально-когнитивный компонент, который имеет как объективные, так и субъективные формы выражения. Процесс становления человека как представителя определенного этноса происходит через интериоризацию тех культурных и социальных ценностей и отношений, которые составляют основу общественного бытия этноса. Эмоциональная составляющая этнического самосознания включает чувство национального достоинства. Этническое самосознание является существенным компонентом структуры этноса наряду с такими составляющими, как общность происхождения, культуры, языка. Это не только осознание своей тождественности с этнической общностью, но и ее оценка, значимость членства в ней, общие этнические чувства, которые являются важнейшими критериями межэтнического сравнения.

Итак, структура этнического самосознания многогранна, все элементы структуры тесно взаимосвязаны и взаимодействуют друг с другом на разных уровнях и на разных этапах развития этноса, приобретая ведущее значение.

Ключевые слова: этнос, этничность, этническая группа, этническое сознание, этническое самосознание, самоидентификация.

How to cite (як цитувати):

Maksymych, O. (2020). *THE STRUCTURE OF ETHNIC SELF-CONSCIOUSNESS IN MODERN PSYCHOLOGICAL STUDIES. PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 6 (11), 47-55. <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.11.5> [in Ukrainian]

Дата отримання статті: 21.10.2020

Дата рекомендації до друку: 20.11.2020

Дата оприлюднення: 30.11.2020